УДК 347.73

ХАРАКТЕРИСТИКА ОКРЕМИХ ПРИНЦИПІВ ГАРАНТУВАННЯ ТА СТРАХУВАННЯ ВКЛАДІВ ФІЗИЧНИХ ОСІБ

CHARACTERISTICS OF CERTAIN THE PRINCIPLES OF INSURANCE AND GUARANTEE DEPOSITS OF INDIVIDUALS

Чемерис М.С.,
здобувач
Київського міжнародного університету

Стаття присвячена характеристиці принципів гарантування та страхування вкладів фізичних осіб. В ній здійснюється аналіз відносин сфери страхування та гарантування вкладів, висловлюються пропозиції щодо класифікації принципів гарантування та страхування вкладів фізичних осіб. До принципів гарантування та страхування вкладів віднесено: принцип паритетності держави та інших учасників страхових відносин зі страхування та гарантування вкладів фізичних осіб; принцип своєчасного та повного відшкодування шкоди страховиком; принцип формування та витрачання страхових коштів на пропорційній основі та інші.

Ключові слова: страхування, страхування вкладів, принципи, гарантування, вклади фізичних осіб.

Статья посвящена характеристике принципов гарантирования и страхования вкладов физических лиц. В ней осуществляется анализ отношений сферы страхования и гарантирования вкладов, высказываются предложения по классификации принципов гарантирования и страхования вкладов физических лиц. К принципам обеспечения и страхования вкладов относятся: принцип паритетности государства и других участников страховых отношений по страхованию и гарантированию вкладов физических лиц; принцип своевременного и полного возмещения вреда страховщиком, принцип формирования и расходования страховых средств на пропорциональной основе и другие.

Ключевые слова: страхование, страхование вкладов, принципы, гарантирование, вклады физических лиц.

This article is devoted to the principles of guarantee and deposit insurance. It is carried out analysis of the relationship of the insurance and guarantee deposits, makes suggestions on the classification principles guarantee and deposit insurance. The principles of security and insurance contributions include: the principle of parity of the state and other parties insurance relations and guaranteeing deposits of individuals, the principle of full and timely redress the insurer, the principle of formation and expenditure of insurance funds on a pro rata basis, and others.

Key words: insurance, deposit insurance, principles, guaranteeing, deposits of individuals.

На розвиток страхової діяльності в Україні впливають різноманітні чинники: наявність відповідного законодавства, політична ситуація в країні, економічні показники, державна політика, міжнародні зобов'язання тощо.

Дослідження принципів гарантування та страхування вкладів фізичних осіб сьогодні є **актуальним** у зв'язку з необхідністю розробки керівних засад для здійснення діяльності з вжиття антикризових заходів в економіці країни та в системі гарантування вкладів громадян, що дозволить посилити фінансову безпеку та зменшити ризики неповернення вкладів фізичної особи, що стимулюватиме громадян вкладати кошти. Визнані світові стандарти страхового ринку торкаються не тільки загальновідомих видів страхування (життя, здоров'я, майна), а й страхування фінансових ризиків, видом яких є страхування вкладів (депозитів) фізичних осіб. В умовах глобальних процесів економічного розвитку у нашій державі необхідно впроваджувати міжнародні страхові стандарти, загальні засади та керівні ідеї, що лежатимуть в основі як страхової діяльності загалом, так і гарантування та страхування вкладів фізичних осіб зокрема.

Завданнями даного дослідження є визначення та характеристика принципів гарантування та страхування вкладів фізичних осіб.

Питання страхування вкладів фізичних осіб досліджувалось в працях багатьох російських та українських дослідників-представників сучасної науки, зокрема В.Д. Базилевичем, А.А. Гвозденко, Ю.М. Журавльовим, М.Г. Каминкіною, С.С. Осадцем, К.Є. Турбіною, Т.А. Федоровою, В.В. Шаховим, Л.К. Вороновою, Т.В. Мазур та деякими іншими. Проте питання визначення загальних засад (принципів) гарантування та страхування вкладів потребує більш детального вивчення.

Принципи гарантування та страхування вкладів спеціальним законом у даній сфері (а саме Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [1]) не визначені. Загальний закон у сфері страхування («Про страхування») також їх не визначає, тому, на нашу думку, потрібно звернутися до теоретико-наукових досліджень та «аналогії законодавства».

З позицій філософії (науково-теоретичного підходу), принцип (лат. principium – начало, основа) можна визначити як твердження, яке сприймається як головне, важливе, суттєве, неодмінне, бажане. У повсякденному житті під принципами розуміють внутрішні переконання людини, практичні, моральні та теоретичні засади, якими вона керується в житті, в різних сферах діяльності. У науці принципи – це загальні вимоги до побудови теорії, сформульовані як основа, що лежать в основі певної сукупності фактів. При характеристиці різноманітних систем принципи відображають як суттєві характеристики, що відповідають за правильне функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого призначення [2, с. 293].

Загальновідомо, що в теорії права принципи поділяють на загальноправові та спеціально-правові. Загальноправові принципи є однаковими для всіх галузей права. Наприклад, принцип законності, принцип гласності, принцип верховенства права тощо. Для розкриття сутності гарантування та страхування вкладів фізичних осіб важливими є саме спеціально-правові принципи.

За «аналогією законодавства» принципи гарантування та страхування вкладів фізичних осіб можна виділити через розгляд законодавчо закріплених принципів загальнообов'язкового державного соціального страхування від нещасних випадків на виробництві. Зокрема, стаття 5 Закону України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» [3] визначає такі основні принципи страхування від нещасного випадку: 1) паритетність держави, представників застрахованих осіб та роботодавців в управлінні страхуванням від нещасного випадку; 2) своєчасне та повне відшкодування шкоди страховиком; 3) обов'язковість страхування від нещасного випадку осіб, які працюють на умовах трудового договору (контракту) та інших підставах, передбачених законодавством про працю, а також добровільність такого страхування для осіб, які забезпечують себе роботою самостійно, та громадян – суб'єктів підприємницької діяльності; 4) надання державних гарантій реалізації застрахованими громадянами своїх прав; 5) обов'язковість сплати страхувальником страхових внесків; 6) формування та витрачання страхових коштів на солідарній основі; 7) диференціювання страхового тарифу з урахуванням умов і стану безпеки праці, виробничого травматизму та професійної захворюваності на кожному підприємстві; 8) економічна зацікавленість суб'єктів страхування в поліпшенні умов і безпеки праці; 9) цільове використання коштів страхування від нещасного випадку.

В.Д Базилевич та К.С. Базилевич зазначають, що страхування ґрунтується, насамперед, на таких специфічних принципах: вільний вибір страхувальником страховика, а страховиком – виду страхування; страхового ризику; страхового інтересу; максимальної сумлінності; відшкодування в межах реально завданих збитків; франшизи; суброгації; контрибуції; співстрахування і перестрахування; диверсифікації.

Принцип страхового ризику полягає в тому, що не може бути укладено договору страхування, якщо не існує жодного ризику, тобто несприятливого збігу обставин для предмета страхування.

Принцип виплати відшкодування в межах реального збитку полягає в точному визначенні фактичного збитку, страхові відшкодування не повинні приносити страхувальникові прибуток, поліпшувати його фінансовий стан.

Франшиза – це визначена договором страхування частина збитку, яка не відшкодовується страховиком, а покривається за рахунок страхувальника. Розрізняють умовну та безумовну франшизу.

При використані умовної франшизи у разі настання страхового випадку страховик не несе відповідальності, якщо розмір збитку не перевищує визначений розмір франшизи, а якщо перевищує, то страховик покриває такий збиток повністю.

Безумовна франшиза передбачає виплату страховиком страхового відшкодування за мінусом суми франшизи, тобто страхувальник за рахунок власних коштів завжди покриває збиток у рамках розміру франшизи.

Принцип суброгації означає можливість передання страхувальником страховикові права на стягнення заподіяної шкоди з третіх (винних) осіб у межах виплаченої суми.

Принцип контрибуції полягає в праві страховика звернутися до інших страховиків, які за проданими полісами несуть відповідальність перед одним і тим самим конкретним страхувальником, з пропозицією розділити витрати з відшкодування збитків.

Принцип диверсифікації полягає у територіальному та галузевому розосередженні взятих на страхування ризиків. Чим ширше диверсифікація, тим імовірність одночасного настання страхових подій, що можуть мати критичні наслідки для страховика, менша. Принцип диверсифікації використовується і при формування інвестиційного портфелю страхової компанії.

Принцип співстрахування передбачає страхування об'єкта за одним спільним договором кількома страховиками. Співстрахування сприяє проведенню страхування великих ризиків (для страховиків воно є вигідним, бо зберігається розмір страхової премії), але ускладнюється процедура його оформлення і виплати відшкодування.

Принцип перестрахування передбачає, що страховик (цедент, перестрахувальник) на визначених договором умовах може застрахувати у іншого страховика (перестраховика) ризик невиконання

частини своїх обов'язків перед страхувальником [4, с. 134-135].

На основі наведених вище положень, застосовуючи аналогію права можна виділити такі принципи гарантування і страхування вкладів фізичних осіб:

1. Принцип паритетності держави та інших учасників страхових відносин зі страхування та гарантування вкладів фізичних осіб. Даний принцип проявлятиметься у:

- рівноправності між державою та іншими учасниками відносин зі страхування вкладів фізичних осіб;
- методі диспозитивного регулювання цивільно-правових (страхових) відносин;
- чіткому закріпленні ролі та функцій держави у сфері страхування та гарантування вкладів фізичних осіб.

Закріплення за державою ролі гаранта щодо даного виду страхування можна підтвердити на основі аналізу статті 35 Закону України «Про страхування» через здійснення державного нагляду за страховою діяльністю. Метою здійснення державного нагляду в даній сфері є дотримання вимог законодавства України про страхування, ефективний розвитку страхових послуг, запобігання неплатоспроможності страховиків, захист інтересів страхувальників. Також для здійснення такого нагляду передбачено створення спеціального Уповноваженого органу та його органів на місцях.

Роль держави у даних відносинах буде простежуватись і через прийняття нормативно-правових актів, які є обов'язковими до виконання на всій території України, та через визначення держави як гаранта даних відносин (Закон «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»), діяльність спеціально-уповноваженого органу в сфері страхування (ст. 36 Закону «Про страхування»).

Рівноправність відносин держави та інших учасників відносин з гарантування вкладів можна характеризувати і через повноваження Фонду гарантування вкладів щодо гарантій за вкладом (ст. 26 Закону «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»).

2. Принцип своєчасного та повного відшкодування шкоди страховиком. Фонд гарантує кожному вкладнику банку відшкодування коштів за його вкладом. Фонд відшкодовує кошти в розмірі вкладу, включаючи відсотки, нараховані на день прийняття рішення Національним банком України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних та початку процедури виведення Фондом банку з ринку, але не більше суми граничного розміру відшкодування коштів за вкладами, встановленого на дату прийняття такого рішення, незалежно від кількості вкладів в одному банку.

Виплата відшкодування здійснюється з урахуванням сум, сплачених вкладнику протягом дії тимчасової адміністрації у банку. Вкладник набуває право на одержання гарантованої суми відшкодування коштів за вкладами за рахунок коштів Фонду в межах граничного розміру відшкодування коштів за вкладами після прийняття рішення про відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку.

Фонд також гарантує відшкодування коштів за вкладом, який вкладник має в банку, що в подальшому реорганізувався шляхом перетворення, на тих самих умовах, що і до реорганізації.

Відшкодування коштів за вкладом в іноземній валюті відбувається в національній валюті України після перерахування суми вкладу за офіційним курсом гривні до іноземних валют, встановленим Національним банком України на день прийняття рішення Національним банком України про віднесення банку до категорії неплатоспроможних та початку процедури виведення Фондом банку з ринку та здійснення тимчасової адміністрації відповідно до статті 36 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

3. Принцип формування та витрачання страхових коштів на пропорційній основі. Після того, як банк стане учасником Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, він сплачує відповідні страхові внески, що накопичуватимуться та складатимуть основу для страхових виплат відповідно до наявного «депозитного портфеля» банку (тобто загальної суми залучених коштів на депозити). Таке положення врегульовується на основі укладеного договору між банком та Фондом гарантування вкладів (тобто в основному на договірних засадах).

4. Принцип диференціювання страхового тарифу з урахуванням показників фінансового стану банків-учасників Фонду, із внесенням змін до відповідного реєстру. Цей принцип буде проявлятись в закріпленні гарантій щодо виплати депозитів вкладникам у визначеному фіксованому розмірі, незалежно від розміру самого депозиту, а у разі залишку коштів після виплат у гарантованому розмірі – сплату коштів у повному розмірі депозиту.

5. Принцип економічної зацікавленості суб'єктів страхування в покращенні умов та безпеки надання фінансових послуг зі страхування.

Цей принцип буде проявлятись через зацікавленість фінансової установи у входженні до Фонду гарантування вкладів, оскільки це дозволить залучити більше коштів від фізичних осіб на вклади. З боку фізичних осіб-вкладників (які виступатимуть застрахованими особами) зацікавленість полягатиме у наявності гарантій щодо повернення їх депозитних вкладів (повністю або частково) у випадку фінансової неспроможності банку, порівняно з випадком, коли банк не є учасником Фонду гарантування вкладів, відповідно, вони не повертаються взагалі у випадку неплатоспроможності банку.

Завдяки переданню за окрему порівняно невелику плату відповідальності за наслідки ризикових подій страховим товариствам інвестор упевнений, що в разі стихійного лиха або іншого страхового випадку завдані випадки будуть відшкодовані.

6. Принцип цільового використання коштів страхування проявлятиметься через створення спеціального Фонду страхових гарантій. Зокрема, ст. 32 Закону України «Про страхування» [5] містить положення про створення Фонду страхових гарантій з метою додаткового забезпечення страхових зобов'язань та

на підставі договору. Джерелами утворення Фонду страхових гарантій є добровільні відрахування від страхових платежів, а також доходи від розміщення цих коштів. Розмір відрахувань до Фонду страхових гарантій і порядок використання коштів цього Фонду встановлюються страховиками, які беруть в ньому участь. Принцип цільового використання коштів можна застосувати і до всіх видів страхування. Страхування, маючи великі можливості маневрування резервами, є важливою ланкою формування всієї системи економічної безпеки. Така роль стає можливою тільки за належного рівня розвитку страхової справи; забезпечує раціональне формування й використання коштів, призначених для здійснення соціальних програм.

До спеціально-правових можна віднести і принцип притягнення до відповідальності за порушення законодавства про гарантування вкладів фізичних осіб, проявляється він у закріплених складах правопорушень. Наприклад, відповідно до внесених змін до Кодексу України про адміністративні правопорушення (ст. 16619) правопорушеннями буде порушення керівником банку порядку складання або подання відомостей до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; невиконання або несвоєчасне виконання керівником банку законних рішень Фонду гарантування вкладів фізичних осіб; невнесення або несвоєчасне внесення банком збору до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [6].

Акумульовані у страхових компаніях ресурси через систему інвестування сприяють розширенню виробництва або прискоренню виконання інших програм. Це вигідно страхувальникам, страховим компаніям, банкам та іншим підприємницьким структурам, державі в цілому. Уряди країн з розвиненою ринковою економікою з огляду на можливості страхування нагромаджувати кошти надають страховій індустрії всебічну підтримку, сприяють її подальшому розвитку.

Висновки. Отже, на основі застосування науково-теоретичного методу та «аналогії законодавства» нами виділено такі принципи гарантування та страхування вкладів фізичних осіб:

- принцип паритетності держави та інших учасників страхових відносин зі страхування та гарантування вкладів фізичних осіб;
- принцип своєчасного та повного відшкодування шкоди страховиком;
- принцип формування та витрачання страхових коштів на пропорційній основі;
- принцип диференціювання страхового тарифу з урахуванням показників фінансового стану банків-учасників Фонду;
- принцип економічної зацікавленості суб'єктів страхування в покращенні умов та безпеки надання фінансових послуг зі страхування;
- принцип цільового використання коштів страхування вкладів фізичних осіб;
- принцип притягнення до відповідальності за порушення законодавства про гарантування вкладів фізичних осіб.

Принципи гарантування та страхування вкладів фізичних осіб, на нашу думку, можна визначити як керівні й основоположні ідеї та засади (основи), на яких ґрунтується гарантування та страхування вкладів фізичних осіб.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI / Верховна Рада України // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17.

2. Киричок О.Б. Філософія : підручник для студентів вищих навчальних закладів / Олександр Борисович Киричок. – Полтава : РВВ ПДАА, 2010. – 381 с.

3. Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності : Закон України від 23.09.1999 № 1105-XIV/ Верховна Рада України // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1105-14.

4. Базилевич В.Д. Страхова справа. / В.Д Базилевич., К.С. Базилевич. – 6-те вид., стер. – К. : Знання, 2008. – 351 с.

5. Про страхування: Закон України від 07.03.1996 № 85/96-ВР / Верховна Рада України // Електронний ресурс. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/85/96-%D0%B2%D1%80.

6. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X (редакція від 02.03.2014) / Верховна Рада УРСР // Відомості Верховної Ради Української РСР (ВВР) 1984 – додаток до № 51 – Ст. 1122.